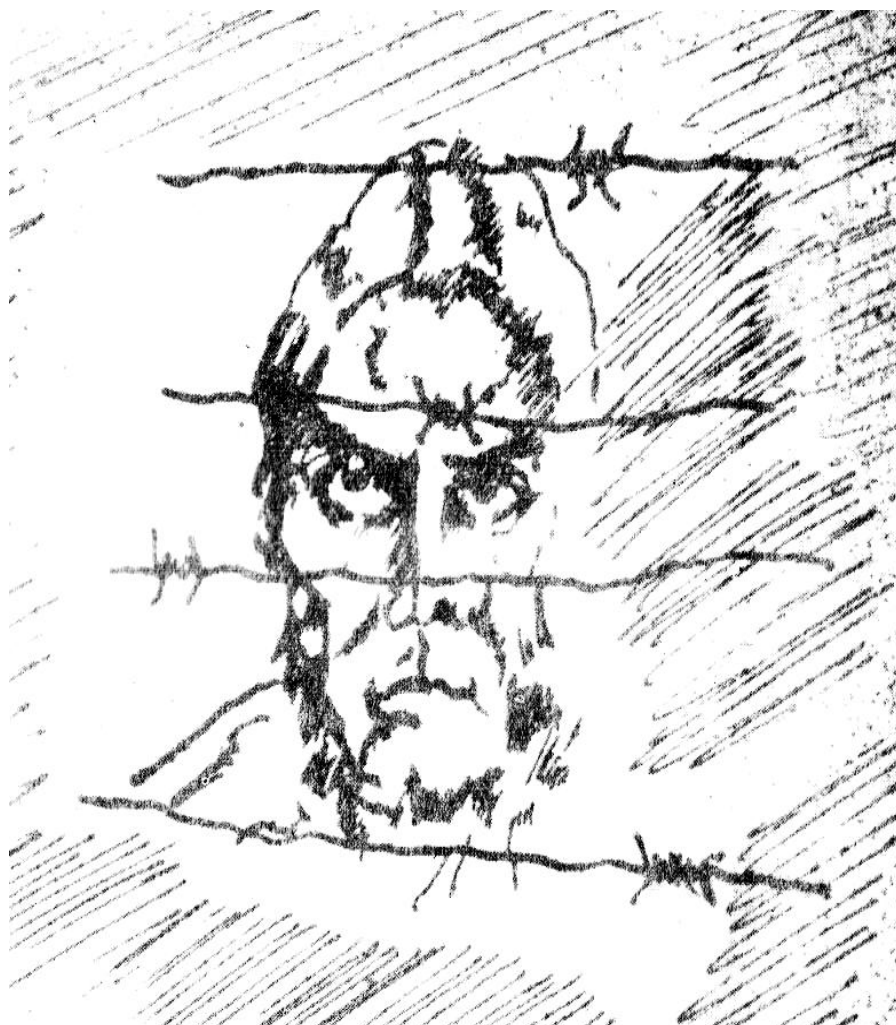

Ярмолинецька ЦБС
Краєзнавчий відділ

ЖОВТНЕВИЙ ГОЛОКОСТ

**(розстріл єврейського населення
на ст. Ярмолинці, жовтень 1942 року)**

Ярмолинці
2012 рік

Жовтневий голокост: спогади та матеріали / укладач
Москаленко В. – Ярмолинці: ЦРБ, 2012. – 16 с.

В збірнику подані матеріали та спогади про страшні роки гітлерівської окупації та розстріл єврейського населення.

Видання розраховане на вчителів історії, краєзнавців та учнівську молодь.

*У сорок другим стільки нас впало,
Коли кулемети косили,
Що аж замало, стало замало
На всіх однієї могили.*

М. Коломієць

У жовтні місяці 1942 року гітлерівські окупанти винищили на ст. Ярмолинці майже все єврейське населення.

З перших днів окупації фашисти методично, по звичаю розпочали масове знищення цивільного населення.

З особливою жорстокістю відносились фашисти до євреїв, яких в нашому районі мешкала переважна більшість.

Спершу їх зігнали в гетто. В Ярмолинцях для цього було виділено кількагектарну територію, обнесену колючим дротом. По той бік ходила охорона з вівчарками. Входити і виходити з гетто категорично заборонялося.

Працездатних чоловіків ввели на будівництво ГЕС і кам'яного кар'єру, і не всі звідти поверталися живими.

Та найгустіші хмари над жертвами голокосту нависли у кінці жовтня 1942 року. У визначений день в Ярмолинцях були підняті на ноги поліція та жандармерія. Прибуло підкріплення з інших районів. Карателі та їх поплічники з автоматами та гвинтівками в руках, з собаками на повідках виганяли євреїв на вулицю нагайками й прикладами. Взяти з собою дозволяли найцінніше і найнеобхідніше. Колона

приречених на смерть рухалася вулицею Мічуріна в напрямку ст. Ярмолинці. Обабіч посилена охорона. Шлях до ешафоту проліг на територію гарнізонного містечка.

Відвели для них крайню солдатську казарму – чоловіків на перший поверх, жінок і дітей – на другий та третій поверхи. Тримали без води і харчів. У нестримних муках минули дві доби. Приречені почали вдаватися до самогубства: хтось викидав через вікно своїх дітей і сам каменем летів за ними донизу, хтось накидав зашморг собі на шию, щоб не бачити страждань дітей. наклали на себе руки троє медичних працівників, теж доведених до відчаю від безсилля допомогти хворим і дітям.

Нарешті запропонували вийти, щоб напитися. Але повели їх не до бочки з водою, а до викопаної величезної ями. Перед стратою наказали роздягтися і спуститися вниз,

лягти один біля одного обличчям донизу. І тоді пролунали постріли.

Розправа сталася на очах тих, хто з третього поверху дивився на страту приречених, чув крики і зойки, і казарма збунтувалася.

Поліцаї спробували прорватися силою всередину, щоб вигнати нову групу євреїв. Тоді десятки рук міцно схопили першого з них і в нестямі розірвали. Через вікно викинули лише голову і шинель. Захопленим автоматом вбили кілька поліцаїв, поранили помічника начальника поліції.

Налякані таким ходом подій, офіцери запросили підмогу. На кінець до будинку підвезли кілька фур соломи і запалили. Аж тоді збунтовані здалися.

Євреї групами виходили надвір, востаннє вдихали чисте повітря і брели до ями живим коридором охоронців. Пробитися крізь цю стіну ніхто не наважився. А поруч ями шириною сім метрів, довжиною тридцять п'ять метрів і глибиною три метри, заставляли дітей, чоловіків і жінок знімати весь одяг і спускатися туди, де вже лежала перша група вбитих. Лягали один коло одного, а зверху по дошках ступав кат і поливав їх свинцем...

20 червня 1944 року авторитетна комісія по розслідуванню злочинів німецько-фашистських окупантів

розпорядилася провести судово-медичну експертизу на місці страти цивільних громадян. У найбільшій братській могилі нарахували десять шарів трупів – по п'ять в один бік і стільки ж в інший. Як пригадували очевидці, земля, що прикривала останній шар кілька днів рухалася. Тут поховано п'ятнадцять тисяч невинних людей.

Але все таки хоч одній людині вдалося вирватись з тієї страшної бойні.

«СТОЮ – ДЕ МАВ ЗАГИНУТИ...»

У другій половині жовтня 1942 року на станції Ярмолинці фашистами та їхніми помічниками було закатовано тисячі мирних громадян та військовополонених. Чудом врятувався тоді від страти зовсім юний Михайло Пастернак з Савинець, про що повідала читачам газета "Вперед". З ним тепер підтримую тісну дружбу в обласному центрі.

І ось у 64-у річницю ветеран Великої Вітчизняної війни Михайло Мойсейович Пастернак з Хмельницького приїхав до

місць тих жахливих подій, аби віддати данину пам'яті
загиблим від рук катів. Йому й присвятив вірш "Стою - де
мав загинути..."

Йому присвятив вірш наш подільський поет М. Коваль.

Щоби скорботу
Вилити
По тих хто
Прахом став.
Стою -
Де мав загинути
У молоді літа...
На плечі
Листя падає
Осінь...
В котрий раз.
Я мовчки
Все пригадую:
І рік, і день,
І час...
І лиця
Пломенисті
І поглядів контраст...
Як привели фашисти
Сюди...

Для страти...
Нас.
Як зіштовхнули
В яму мене
На гору тіл...
Я утікав
Полями...
Бо жити -
Так хотів!..
Щоб всю
Скорботу
Вилити
Про тих, хто
Прахом став -
Стою -
Де мав
Загинути
У молоді літа.. .

Такий же кровавий слід фашисти залишили і в
Солобківцях, і в Шарівці.

СМЕРТЬ БІЛЯ ДОМІВОК

А ранок 1 жовтня впав на містечко густим туманом і холодом. Ніби для того, щоб приховати злочин окупантів, які мали наказ знищити всіх євреїв містечка — від старих до маленьких дітей. Не залишили у спокої й сусідні села — Борбухи, Сутківці, Правдівку, Лисівку, нищпорили по усіх навколишніх селах. Допитувалися у місцевих старостів, чи не помічали чогось підозрілого. Особливо лютували у Правдівці, в якій проживали багатодітні єврейські сім'ї. Якщо хтось і врятувався 1 жовтня, то в наступні місяці кулі не уник.

І всіх зібраних докупі повели до шляху, який пролягав на Ярмолинці. Сотні разів ходили вони цією дорогою, коли не було війни. То на ярмарку в райцентр, то на роботу, то проводили на кладовище своїх батьків чи родичів, сусідів. Але ніколи всім містечком не йшли.

Суворі охорона підганяла тих, хто дибав надто повільно, хто пильно роздивлявся ліворуч і праворуч, хто голосно плакав. Кололи багнетами, били прикладами. До табунів тварин і то гуманніше ставилися. А тут же — люди.

За мостом, перекинутим через річку, колону повернули до кладовища. Пройшли ще кілька десятків метрів — і наказ

звертати ліворуч. А там, у глиняниках, добре виднілася свіжа земля.

І тоді неначе по команді заголосили жінки та діти, затряслися ноги в чоловіків. Сміливіші кидалися вбік, але косили їх автоматні черги, рвали собаки. І люд всеодно пручався, прощався з білим світом, зі своїм селом.

Відділили першу групу і вдарили черги по приречених. Убитий чи поранений – усіх в яму скидали. А що робили живі, то важко словами передати. За свідченням очевидців (були ж і такі), матері рвали на собі коси, голосили так, що вся Шарівка тремтіла. І мало в кого вистачило сили волі побігти туди, за річку, де строчать автомати і кулемети, лунають одиночні постріли, де людський стогін і смерть.

Скільки тривала страта, ніхто за годинником не фіксував. Шарівчанам здалося це вічністю, бо ж ішли з життя ті, з ким приятелювали, працювали, кого добре знали. Так, як і в кожному селі ведеться.

Коли все вщухло, на село впала німа тиша. Ні голосу людського, ні сміху, ні голосних розмов. Лише поліцаї, закидаючи яму з тілами, що рухалися, підбадьорювали один одного, наче на буденній роботі. Кидали і кидали землю, а кров заливала її, утворюючи калюжки.

Одного разу колишній директор місцевої середньої школи А. І. Степанишин розповів, що до початку війни грався з місцевими єврейськими дітьми, добре розмовляв їхньою мовою. Тепер же навіть не може назвати всіх, хто в цій могилі за селом.

Однак у період підготовки "Книги скорботи" старі і трохи молодші спільними зусиллями відновили імена жертв фашизму. Над цим працювала в червні 1944-го і комісія, очолювана головою сільвиконкому К. І. Поповичем. Секретар сільвиконкому Н. О. Доротюк, педагоги О. П. Бевз та В. Т. Мілковська, бригадир рілочної бригади С. П. Сікорський склали список тих єврейських сімей, будинки яких зруйнували окупанти. Таких набралось 34. Збережені будівлі використовувалися тими, кому передав їх сільвиконком.

На могилі закатованих і розстріляних стоїть пам'ятник. Школа і сільська рада дбали, щоб це місце не забувалося (в селі немає жодної єврейської сім'ї). Тільки залишається загадкою, коли ж саме розстріляно місцевих жителів, бо в офіційних документах значиться 1 жовтня, а на пам'ятнику названо 4 листопада. Вірогідніша перша дата, бо ж визначалася вона комісією через півтора року після розстрілу. Та важливіше інше — щоб не зробилася могила нічийною із забутими іменами.

З АРХІВНИХ МАТЕРІАЛІВ

Директор Державного архіву Хмельницької області Слободянюк П.Я. у книзі «Місцеве самоврядування Хмельниччини: нариси історії місцевих громад Ярмолинецького району», 2004р. пише: «У другій половині жовтня 1942 року майже 8 тисяч євреїв зігнали в район залізничної станції і, протримавши кілька днів без їжі та води, знищили».

У Книзі Скорботи України, Хмельницький, «Поділля», 2004р. краєзнавець з Ярмолинець Олександр Снігур привів цифру всіх жертв 15780 чоловік. Вона найбільш правдива про це свідчить документація Державного архіву.

В Державному архіві Хмельницької області зберігся Акт від 20 червня 1944 року м. Ярмолинці. Цей документ підписала авторитетна комісія яка провела розслідування здійснених звірств і насилля німецько-фашистськими загарбниками і їх посіпаками на території Ярмолинецького району.

Головою комісії був тодішній голова райвиконкому Ярмолинецької райради депутатів трудящих Петро Кирилович Томашенко. Членами комісії були Ф. К.Бохонський - райпрокурор, М. Д. Римовський - головлікар райлікарні, Ф. П. Осипенко - лікар, О. Г.Селітренніков - священник і О.Заокіпна колгоспниця с.Грабина.

Комісія провела огляд із розкопкою 6 великих могил, що на території військового містечка ст. Ярмолинці.

Судово-медична експертиза встановила розміри цих ям: 35м x 7м x 3м. В кожній ямі поміщалися 10 шарів трупів, які лежали в такому порядку: 1-й шар - головами в одному напрямку; 2-й шар - у протилежному напрямку.

При знятті земельного шару було встановлено, що через кожні півметра землі велася заливка гудроном.

При вивченні трупів судово-медична експертиза прийшла до висновку, що люди розстрілювалися звичайною кулею в потилицю.

По підрахунках судово-медичної експертизи в 6 ямах похоронено понад 15 тисяч. Шарами лежали оголені жінки і діти, на деяких чоловічих трупах збереглися головні убори, гімнастерки, штани зразка Червоної Армії.

Населення було зігнане із чотирьох районів: Ярмолинецького, Солобковецького, Михампільського і Городецького і загнано в один трьохповерховий будинок, розташований на території військового містечка ст. Ярмолинці.

Виводили групами до 50 чоловік із казарми нібито для того, щоб напиться води. Потім біля ями їх роздягали наголо і примушували лізти в яму. В ямі фашисти ложили людей

впритул один до одного вниз обличчям, після чого німецькі кати розстрілювали їх.

На основі показань свідків, огляду і розкопок могил, висновку судово-медичної експертизи комісія прийшла до такого висновку, що німецько-фашистські загарбники, переслідуючи мету знищення радянського народу, в масовому порядку розстріляли понад 15 тисяч мирних жителів – чоловіків, жінок, дітей і військовополонених.

Пам'ятник жертвам фашизму, військовополоненим та мирним жителям розстріляних гітлерівцями на ст. Ярмолинці

Нехай же ці спогади увіковічать пам'ять про невинно вбитих, закатованих фашистами, закарбують назавжди одну з найтрагічніших сторінок історії Ярмолинеччини.

Література:

- Книга Пам'яті України. Хмельницька область. Т. 10. – Хмельницький, 1997. – С. 7-8.
- Книга скорботи України. Хмельницька область. Т. 4. – Хмельницький, 2004. – С. 110-116.
- Чёрная книга. – Киев, 1991. – С. 45.
- Коваль М. «Стою – де мав загинути» // Вперед. – 2006. – 17 листопада.
- Козак А. Цифри різні, а горе одне // Шкіл. Світ. – 2009. – жовт.
- Снігур О. Смерть біля домівок // Вперед. – 2002. – 23 лист.
- Штетл: літературно-публицистический сборник. – Хмельницький, 2003. – С. 75-76.
- Москаленко В. М. Не згасне пам'яті свіча // Вперед. – 2012. – 9 листопада.

Розробила: Москаленко В. М.
Комп'ютерний набір: Посвистак А. Б.
Відповідальна за випуск: Гриб М. А.

